

İLK KUR'AN-I KERİM BASMALARI

Mahmut GÜNDÜZ

A — GİRİŞ :

1 — Matbaa, ilk olarak, 1446 tarihinde, Mainz'li Johannes Gutenberg (1399—1468) tarafından, Almanya'da kuruluşundan, iki yü2 seksen yıl sonra, Türkiye'de faaliyete geçebilmiştir. Oysa, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşayan Musevî Hristiyan gibi, Müslüman olmıyan uyrukların, matbaaları, uzun yıllardır, kendi dilleriyle kitap basıyorlardı. Museviler, ilk matbaayı 1493 yılında İstanbul'da, bundan birkaç yıl sonra da Selanik'te açmışlardır. Ermeniler, 1567, Rumlar ise 1627 de ilk matbaayı kurdular.

Osmanlı ülkesinde Müslümanların, kitap basmaları günah ve Tanrı Buyruğu'na bir nevi hakaret sayıldığından, bu konuda geç kalmıştır.

Denilebilir ki, Osmanlı Türklerinin, ilim ve diğer alanlarda, Batılı'lardan geri kalmasının başlıca sebeplerinden biri de, din taassubu ve kişisel çıkarlar yüzünden, matbaanın, yüzyıllar boyu kabul edilmemiş olmasıdır.

2 — Matbaa, Türkiye'de ilk olarak, Padişah III. Ahmet (1673 - 1736) zamanında, Lâle Devri'nin uyanık ve ileri görüşlü Sadrazamı, Nevşehir'li Damat İbrahim Paşa'nın (1660 - 1730) gayretiyle, Yirmisekiz Çelebi-Zade Said Mehmet Efendi (...? —öl. 1761) ve İbrahim Müteferrika (1674 - 1745) tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Hazırlıklarına, 1726 da başlanmış, 1727 de bitirilmiştir.

Matbaanın faydaları ve gerekliliği hakkında, Padişah III. Ahmed'in fermanı ile, zamanın Şeyhül-İslâmı, Yenişehir'li Abdullah efendiden (...? — öl. 1743), 1727 yılı Temmuzunda Fetva alınmıştır. Fetva ya göre; Kur'an-ı Kerim ve diğer dinî eserlerin basılmaları yasaktı. Bu şekilde, kurulan matbaada, 31 Ocak 1729 (H. 1141) tarihinde basılan ilk kitap «Vankulu Lûgatı»dır. Bu basım faaliyeti, ağır bir gidişle, yeni harflerin kabul tarihi olan 1928 yılına kadar sürmüştür.

3 — Matbaanın, Dođudaki, İslâm memleketlerinde kuruluşundan çok önce, Avrupa'da ,Arap harfleriyle birçok eserler basılmış ve İslâm ülkelerine yayılmıştır. Nitekim, Padişah III. Murat (1546-1595), bu durum karşısında, 1587 de yayınladığı bir fermanla, yabancı memleketlerde basılmış Arapça kitapların Osmanlı ülkesinde satılmasını serbest bırakmıştır.

Diğer yönden, XVII. yüzyılın başlarında, Hristiyan misyoner ve papazları tarafından, Suriye ve Lübnan'da matbaalar açtırılarak, halkın, (özellikle Müslüman olmayanların) uyandırılmasına çalışıldığı bilinmektedir. Oysa, bu memleketler, Osmanlı İmparatorluğu'nun birer parçasıdır.

B — İLK BASIM HAREKETLERİ :

1 — Arapça, Kur'an-ı Kerim'in, Türkiye'de, ilk bastırılması da, matbaanın kuruluşundan çok sonra mümkün olabilmiştir. Avrupa'da ise, Kur'an-ı Kerim'in basımları uzun zamandan beri yapıyordu.

2— Bilindiđi gibi, Peygamberimizin sağlığında (570-632), Vahiy kâtiplerine yazdırılan Kur'an - sayfaları, Hazreti Ebubekir Sıddık'ın (572 - 634) halifeliği sırasında toplattırılıp, bir cilt (kitap) haline getirilmiştir. Bu, dağınık sayfaların, bir araya getirilip, birleştirilmiş cildine «MUSHAF» adı verilmiştir. Bu Mushaf'ın sonradan kopyaları çıkarılmış ve İslâm ülkelerine gönderilmiştir. (Fazla bilgi için : Türk Kütüphaneciler Derneđi Bülteni, XVII. cilt, 1968, sayı 2, sayfa 91 - 104'e başvurunuz.) İslâm âleminde, zaman geçtikçe, el yazısıyla, çeşitli büyüklükte Kur'an-ı Kerim yazmak ve süslemek, büyük değer olan bir sanat kolu haline gelmiştir. Özellikle, İstanbul'da, yazılan Kur'an-ı Kerim'ler, matbaalarda basılmaları tarihine gelinceye kadar pek makbul tutulmuşlardır. (Hattatlık, ciltcilik, tezhibcilik sanatı).

Elle yazılan, bu Kur'an-ı Kerim'ler, uzun zaman aldığı gibi çok pahalı idiler. Mahdut miktarda olduklarından, gittikçe artan ihtiyacı da karşılamıyordu.

3 — Arupa'da Hristiyanların, en büyük dinî kitapları olan İncil'in, matbaada ilk basımı, 1455 de tamamlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in, Osmanlı Devletinde, İstanbul'da ilk basımı ise, diğer İslâm memleketlerinden daha sonra mümkün olabilmiştir.

Osmanlı Devletinde, matbaacılık ve kitap basımında ilerleme ve hızlanma, Tanzimat'tan (1839) sonra görülmüştür ki, Kur'an-ı Kerim'in basımlarının yapılması da, bu Devir'den sonra başlar.

Kur'an-ı Kerim'in Avrupa basımlarında, tabii olarak Milâdî Tarih kullanılmaktadır. İslâm memleketlerinde ise, Hicri Tarih kullanılmıştır. Bazılarında, tarih kullanılmadığı da görülmektedir.

4 — İslâm memleketlerinde Arapça Kur'an-ı Kerim basımları, zaman önceliğiyle, Hindistan'da, Mısır'da ve İstanbul'da yapılmıştır. Bu basımlar hakkında özet bilgiler verelim :

— HİNDİSTAN'DA KUR'AN-I KERİM BASIMI :

Doğu memleketlerinde, Kur'an-ı Kerim'in ilk matbaa basımları Hindistan'da yapılmıştır :

- 1 — 1850 de (H. 1267) Lucknow'da ilk defa,
- 2 — 1852 de (H. 1269) Bombay'da,
- 3 — 1857 de (H. 1274) Kalküta'da,
- 4 — 1856 da (H. 1273) Kalküta'da Zamañşeri'nin (1074-1143) Keşşaf tefsiri ile bir arada,
- 5 — 1863 de (H. 1280) Delhi'de bastırılmıştır.

b — MISIR'DA KUR'AN-I KERİM BASIMI :

Mısır'da, ilk matbaa, Napoleon Bonaparte'ın (1769-1821) istilâsı sırasında, 1798 yılında açılmıştır. Daha sonraları, Mısır'a vali olan Kavaklı Mehmet Ali Paşa (1769 - 1849) Bulak matbaasını kurdurarak, Türkçe değerli eserler bastırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti olan Mısır'da, Türkçeye önem verildiğinden, ilk Resmî Gazete olan «Vekayi-i Mısriye» Türkçe olarak, 1828 de yayınlanmağa başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Resmî Gazetesi olan «Takvim-i Vekayi» ise, ilk olarak 1831 de çıkmıştır.

1 — Arap harfleriyle, Türkçe Kur'an-ı Kerim tercüme ve tefsiri (Tibyan Tefsiri) ilk olarak 1841 de (H. 1257) Bulak matbaasında bastırılmıştır. (Kur'an, Tercüme, Tefsir bir arada).

2 — Mısır'da ilk Arapça Kur'an-ı Kerim basımı, 1864 de (H. 1281) Bulak matbaasında yapılmıştır. Bu basımda, Hazreti Osman Mushaf'ı esas tutulmuştur.

3 — Daha sonraki yıllarda, sayfa kenarlarında tefsirler bulunan, Kur'an-ı Kerim'lerin basımları yapılmıştır. Bunların arasında, çeşitli boyutlarda, örneğin; posta pulu büyüklüğünde olanları da vardır.

c — İSTANBUL'DA KUR'AN-I KERİM BASIMI :

Geç kalınmasına rağmen, İslâm ülkelerinde, en çok basımların İstanbul'da yapıldığı anlaşılmaktadır.

Evvelce de belirtildiği üzere, el yazması Kur'an-ı Kerimler uzun zaman aldığından çok pahalı ve gittikçe artan büyük ihtiyacı karşılayamaz olduklarından, matbaada basımları zarureti doğmuş ve izin verilmiştir.

1 — 1871 de (H. 1288) İstanbul'da, Hafız Osman hattı ile ilk olarak,

2 — 1874 de (H. 1291) Ahmet Cevdet Paşa'nın gözetiminde basımları yaptırılmıştır.

3 — Sonraları, birçok matbaalar tarafından çeşitli Taş ve Harf basımları yapılmıştır.

4 — Sayfa kenarlarında tefsirleri de bulunan güzel ve nefis basımlar da bu sıralarda yapılmıştır.

d — AVRUPA'DA KUR'AN-I KERİM BASIMI :

1 — Avrupa'da, Arap harfleriyle ilk Kur'an-ı Kerim basımının 1530 yılında, Venedik'te Paganini (Paganinus de Brescia——öl. 1530) adlı bir İtalyan matbaacı tarafından yapıldığı bilinmektedir. Ancak, bu basımın nüshaları, Papa Clement VII (Giulio de Medicis — 1478, Papalığı 1523 - 1534; tarafından toplattırılarak yaktırılmıştır. Avrupa memleketlerinde, Kur'an-ı Kerim'in Arapça basımları, her şeyden önce, ekonomik, siyasî çıkarlar e özellikle, gözlerine kestirdikleri İslâm ülkelerinde sömürgecilik çabalarını başarıya ulaştırmak için yapılmaktadır.

2 — 1694 (H, 1106) tarihinde, Abraham Hinckelmann (XVII. yy.) adında bir Alman matbaacı, Hamburg'ta Arapça Kur'an-ı Kerim basımını yaptırmış, bu basım sonraları, 1834 - 1853 tarihleri arasında beş kere tekrar edilmiştir.

3 — 1698 yılında, İtalya'da, Arap dili ve kültürü uzmanı Ludovico Marracci (1612 - 1700) tarafından Padova şehrinde Arapça ve La-

tince tercümesiyle birlikte iki cilt halinde basımı tamamlanan Kur'an-ı Kerim'in, ilk cildi 1691 de Roma'da çıkmıştır. Mutaassıp bir Hristiyan ilâhiyatçı olan Ludovico-Marracci, amansız Türk düşmanı ve Avrupa'da Türkler aleyhinde ittifaklar kurduran Papa Innoeent XI'in (1611, Papalığı: 1676-1689) yakın dostu idi. Kitabının birinci cildinde, İslâm dini ve peygamberi hakkında şiddetli suçlamalar yer almakta ve Kur'an-ı Kerim'e hücumlar yapılmaktadır. Bu eser, Papa tarafından teşvik görmüştür.

4 — 1708 de Almanya'da Wittemberg'te Arapça basımı yapılmıştır.

6 — 1786 da Amsterdam'da iki cilt halinde basımı yapılmıştır.

7 — 1785 de İrlanda'nın Dublin şehrinde basımı yapılmıştır.

8 — 1934 de Leipzig'te, büyük Alman oryantalisti Gustave Flüegel) 1802 - 1870) tarafından bir takım mütalâalarla birlikte yapılan Arapça Kur'an-ı Kerim basımları, sonradan, 1842, 1855, 1867, 1870, 1881, 1893 yıllarında tekrar edilmiştir.

9 — 1881 de Frankfurt'ta, basılmıştır.

10 — 1833, 1871, 1875, 1881 tarihlerinde Londra'da Arapça basımlar yapılmıştır.

11 — Rusya'da Kur'an-ı Kerim'in Arapça basımları, siyasî maksat güdülerken erken yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Kırım, uzun ve çetin savaşlar sonunda, 1783 tarihinde Ruslar tarafından istilâ edilmişti. Rus Çariçesi Katerina II (1729-1796) Rusya'daki Türk ve Müslümanları kendi tarafına çekmek ve kazanmak için, 1773, 1779, 1787, 1790, 1793, 1796, 1798 yıllarında, Kur'an-ı Kerim'in Arapçası ile tercüme tefsirlerini, bol, bol bastırarak bedava dağıtmıştır. Ancak, bu hareket, zamanla, Müslümanlar arasında aksi sonuçlar vermiş, hattâ birçok Hristiyan, İslâm dinini kabul etmiştir.

12 — 1801 yılında, Kazan'da, Müslümanlar tarafından ilk olarak başlanılan Arapça, Kur'an-ı Kerim basımı, 1842 yılından itibaren, her yıl aralıksız olarak devam etmiştir.

13 — Kırım'ın Bahçesaray şehrinde 1911 yılında, çok mükemmel ve hatasız olarak Kur'an-ı Kerim basımları yapılmıştır. Sonradan, İsmail Gaspıralı (1851 - 1914) tarafından, bu iş ele alınarak, Petrograd ve Kazan'da İstanbul ve Mısır basımlarından daha mükemmel denebilecek şekilde Kur'an-ı Kerim basımları vücuda getirilmiştir. Bu yeni basıma Kelâm-ı Kadim adı verilmiştir.

14 — Fransa'da, Arapça Kur'an-ı Kerim basımlarının tarihleri oldukça eskidir. Bu konuda, kısa bilgiler vermek yerinde olur:

a) İlk Arapça Kur'an-ı Kerim basımı, 1543 tarihinde, Paris'te, Fransa'nın İstanbul Elçisi Muavini Oriyantalist ve gezgin Guillaume Postel (1510 - 1581) tarafından Lâtince tercümesiyle birlikte yaptırılmıştır. Bu tarihte Osmanlı İmparatorluğu tahtında Kanunî Sultan Süleyman (1494 - 1566) padişah bulunmaktadır.

Alman İmparatoru Charles Quint'e (Karl V, 1500 - 1558) yenilere Pavia'da esir düşen Fransa Kralı Francois (1494 - 1547) annesi vasıtasıyla, Kanunî'den himaye talep etmiş, bu sayede hapisten ve esaretten kurtulmuştur. Türklerle dostluk kurmak çabasıdır. Bu dostluk, zamanla, Türklerin aleyhine gelişmiştir.

b) 1798 yılında Napoleon Bonaparte'm Mısır istilâsı üzerine, Paris'te Kur'an-ı Kerim iki cilt halinde bastırılarak, İslâmlara dağıtılmıştır.

c) Fransızlar, daha sonraları, özellikle, Tunus, Fas, Cezayir ve diğer Müslüman ülkelerde, sömürgeler kurmak ve yerleşmek siyasetiyle, birçok defalar (daha ziyade 1830 dan sonra) Kur'an-ı Kerim basımları yapıp İslâmlara dağıtmışlardır.

Yirminci yüzyılda, özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra (1939-1945), günümüze gelinceye kadar, Asya, Afrika, Avrupa ve Amerika kıtalarında, yüzü aşkın ülkenin dillerine tercüme edilmiş olan Kur'an-ı Kerim'in sanat değeri olan Arapça nüshalarının da, bu ülkelerde, artık serbestçe ve bol bol basımlarının yapıldığı bilinmektedir.

KAYNAKLAR :

A — TÜRKÇE KAYNAKLAR :

Adivar, Abdülhak Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1970

Altunsu, Abdülkadir, Osmanlı Şeyhülişlâmları, Ankara, 1972

Abdurraman, Münir, Papa'ların Tarih Boyunca Türk - İslâm Düşmanlığı, İstanbul, 1967

Doğrul, Ömer Rıza, Kur'an Nedir, 2. Baskı, Ankara, 1967

Keskioğlu, Osman, Kur'an Tarihi, İstanbul, 1953

Hamidullah, Muhammed, Kur'an-ı Kerim Tarihi, çev. M'ihmet Sait Mutlu ve Macit Yaşaroğlu, İstanbul, 1965

Sevük, İsmail Habip, Avrupa Edebiyatı ve Biz, 1 - 2 C, İstanbul, 1940
 İslâm Ansiklopedisi, 1 - 12 C. İstanbul, 1950
 Meydan - Larousse 1 - 12, İstanbul, 1969 - 73
 Şar Selâhaddin, İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi, İstanbul, 1964

B — YABANCI KAYNAKLAR:

Brockhaus Enzyelopâdie, Wiesbaden, 1966
 Dictionnaire Generale de Biographie et d'histoire, 1-2, Paris ,1955
 Distionnaire des Biographies, 1-2 Paris, 1958
 La Grande Encyclopedic, 23. C, Paris, 1960
 Larousse du XXe Sieele, 1 - 6, Paris, 1966
 Encyclopaedia Britannica, 1 - 24, U.S.A., 1969
 Encyclopaedia of Religions and Ethics, c. 10, London, 1950
 The British Museum Catalogue of printed books, London, 1946
 Webster's Biographical Dictionary, U.S.A., 1972
 Enciclopedia Italiana, 25. C, Roma, 1949
 Faydalanılan diğ er çeş itli sözlük ve bibliyografyaların çokluğu sebe-
 bile yazılmalarına lüzum görülmemiştir.